

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת בהר, תשע"ד
מספר 1067מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

הביקורת הסמויה שב"ענין שמיטה אצל הר סיני"

חיים דוד מימרן

בפתיחת פרשת בהר ציינה התורה שהלכות שמיטה ניתנו למשה בהר סיני. רש"י בעקבות חז"ל שאל: "מה ענין שמיטה אצל הר סיני?" כלומר מה ראתה התורה לציין את מקום מסירת מצוות שמיטה במיוחד ולא עשתה זאת במצוות אחרות? ותשובתו של רש"י:

הלכות שמיטה אינן אלא דוגמה לכל המצוות כולן: כשם שמצוות שמיטה נמסרה בסיני למשה בשלמותה, כלומר כלליה ופרטיה, כך כל המצוות כולן. דבריו של רש"י אינם ברורים, שכן עדיין יש מקום לשאול למה נבחרה דווקא מצוות שמיטה כדי להמחיש עיקרון זה.¹ נראה שיש סיבה עקרונית. התשובה לשאלתנו כרוכה בהתבוננות בפרשת המקלל הסמוכה לה.²

בן איש מצרי במחנה ישראל

בסיום הפרשה הקודמת שמענו על אלמוני שזהותו האישית לא נחשפה לפנינו מלבד היותו בן למצרי ולשלומית בת דברי משבט דן. אותו אלמוני הסתכסך עם פלמוני משבט דן. לפי אחת הפרשנויות בחז"ל,³ האלמוני ביקש להתיישב בקרב מחנה דן בטענה שאמו משבט דן. הוא נדחה ככל הנראה על ידי הפלמוני בטענה שהוא לא משלהם, שהרי אביו מצרי היה והנחלה כידוע נקבעת על פי האב (במד' א:ב). התפתח דין ודברים ביניהם והסתיים במשפט לפני משה רבנו שהצדיק את החלטת הנציג משבט דן. בשל כך חירף האלמוני וגידף את התורה ואת מי שנתנה ונידון למוות.

שני גורמים לאלימות

לאלימות מילולית או פיזית ייתכנו סיבות רבות שאפשר לצמצמן לשתיים עיקריות: האחת תכונות המצויות באדם האלים שהן תוצאה של בעיות רגשיות, נפשיות ואולי אפילו גנטיות, והאחרת היא הסיטואציה שאליה נקלע האלים. החיבור בין שני הגורמים הללו הוא כאש בנעורת. רוב הכותבים

* חיים מימרן, דוקטורנט בתולדות ישראל, בר-אילן.

הגיליון מוקדש לע"נ סבתי לילי סירירו ז"ל בת מזל, ולע"נ גיסתי ענבל קינן ז"ל בת סימי

¹ גם אם מצווה אחרת הייתה משובצת במקום כגון שבת או כשרות היה מקום לשאלה "מה עניין... אצל הר סיני", והיה מקום לאותה תשובה.

² בעניין דרישת פרשיות סמוכות ראו ברכות י, ע"א: "אנן דדרשינן סמוכים לא קשיא לן דאמר רבי יוחנן סמוכין מן התורה מנין שנאמר [תהלים קי"א] סמוכים לעד לעולם עשויים באמת וישר".

³ ראו בהרחבה מאמרו של מו"ר פרופ' שאול רגב, דף שבו עי אמור תשס"ו, דף מס' 652.

שעסקו בפרשת המקלל מיקדו את תשומת הלב בגורם הראשון והדגישו בין השאר את הצדדים הגנטיים שבמעשיו.⁴

אם נתבונן בגורם השני לאלימות, כלומר בסיטואציה שאליה נקלע האלים, נגלה מציאות מורכבת יותר. אמנם על פי דין תורה לא היה בקרב מחנה דן מקום לאלמוני שקילל. אבל מה יעשה איש כזה? היכן יקבע את משפחתו ואת אוהלו? הזיקה שלו מצד אמו הביאה אותו לשבט דן. ואם שבט דן לא יקבל אותו, לאיזו חברה יצטרף?⁵ אבל אין ספק שאין שום הצדקה להתנהגות האלימה. ולכן צריך היה לטפל באלימים בחומרה כפי שנעשה בעניין המקלל. עם זאת מניעת אלימות פיזית או מילולית דורשת טיפול בשני הגורמים שהביאו להיווצרותה. אי אפשר להזניח את הגורם החברתי שיצר את התנאים להיווצרות האלימות. נדמה לי שזאת הייתה כוונת התורה "בשמיטה אצל הר סיני" כפי שיתבאר להלן.

האתגר שבשבטיות

נראה שהסיפור של המקלל לא היה מתרחש בחברה ישראלית שאינה מחולקת לנחלות לפי שבטים. בוודאי האלמוני המקלל היה מוצא מקום במחנה ישראל להעמיד בו את אוהלו. החלוקה לשבטיות העמידה את המחיצות בין הקבוצות ויצרה מציאות של "הדרה חברתית".

מכיוון שהחלוקה של עם ישראל לשבטים איננה "טעות ביצור", הרי אין מקום למחוק אותה. האתגר שנותר הוא ביכולת לשמר מצד אחד את השבטיות והייחודיות של כל שבט בלי לפגוע בתודעה הלאומית שאמורה ללכד את כולם לאומה אחת. זהו אתגר לא פשוט בכלל. ואכן תחושת הסולידריות שבין השבטים בתקופה השופטים, למשל, הייתה לקויה מאוד. מלחמות עצמאות של שבט אחד מול כובש דורסני לא תמיד עניינו את השבטים האחרים.⁶ נראה שאחדות שמבוססת על המרכיב הגנטי בלבד "הלא אב אָחָד לְכָלָנו" (מלאכי ב:י), ולא היה בה די לחבר בין הלבבות וללכד אותם לתודעה לאומית משותפת.

"מה עניין שמיטה אצל הר סיני?"

תחושת האחדות שבין השבטים המרכיבים את פסיפס האומה הישראלית יכולה להתבטא בעזרת שני גורמים: האחד ניתוק אפילו זמני ביותר מהנחלה ומגבולותיה, כפי שמתממש בהלכות שמיטה. מי שמבין שהארץ אינה שלו אלא של ה' עליו להטות אוזן לרצונו של ה'. וייתכן שיתבקש לנהוג לעתים לפנים משורת הדין ולתת מקום ל"הומלסים" כדי שלא יבואו לידי עברה ולקלל.

גורם אחר הוא החיבור לתורה וליתר דיוק למעמד הר סיני. בשעה שעמדו ישראל למרגלות הר סיני לקבלת התורה, העיד עליהם הכתוב: "וַיִּחַן שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הָהָר" (שם' יט:ב), וכדרשת חז"ל: "כאיש אחד בלב אחד" (רש"י שם). בפני ה' כמו בפני אבא, עומדים הבנים כשווים זה לזה ללא הבדלים ביניהם.⁷ שני הגורמים הללו חברו יחדיו ב"שמיטה אצל הר סיני".

המשבר החברתי של פרשת המקלל לא יכול להסתיים עם ענישתו של העבריין. היה צורך בפנייה אל כל חלקי העם בדרישה לבחון מחדש את מערכת היחסים שביניהם. את קריאת הפסוקים "וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי לֵאמֹר... וְשָׁבְתָה הָאָרֶץ שְׁבֹת לָהּ" הבאים אחרי פרשת המקלל יש לקרוא כביקורת סמויה על כל החברה הישראלית. חברה זו נתבקשה לבחון מחדש את עצמה ובעיקר את מערכת היחסים שביניה ובין כל מרכיביה. היא תצטרך לבער לא רק את הרע מהעולם אלא גם את מה שעשוי להיות קרקע פורייה לצמיחתו. חברה בריאה מבוססת על מנהג לפנים משורת הדין, ואמרו חז"ל: "אמר רבי יוחנן: לא חרבה ירושלים אלא... שהעמידו דיניהם על דין תורה ולא עבדו לפנים משורת הדין" (בבא מציעא, ל).

⁴ ראו למשל, הרש"ר הירש ויק' כ"ד יא, עמ' תל"ט: "אלמלא קלקלה [שלומית בת דברי (ח"מ)] הרי אותה התפרצות שפלה של נוולות לא יהודית לא היתה הופכת מציאות בישראל".

⁵ חז"ל [ויק"ר ל"ב] הדגישו שחשיפת הייחוס המשפחתי של אותו אלמוני בן המצרי מעידה שלא הייתה תופעה כזו בחברה הישראלית מלבד מקרה זה, לכן אין מקום ליצירת חברה של אנשים בעלי מעמד דומה לזה של המקלל.

⁶ ראו לדוגמה שו' ה: טז-יז.

⁷ ילקוט שמעוני שופטים רמז מב: "מעיד אני עלי את השמים ואת הארץ בין גוי בין ישראל בין איש בין אשה בין עבד בין שפחה הכל לפי מעשיו של אדם רוח הקדש שורה עליו". מקור זה מעמיד את המעשים הטובים כסרגל מרכזי שעל פיו נקבע היחס לאנשים. לא המגדר ולא הזהות האתנית ואף לא המעמד הכלכלי או החברתי יקבעו את מידת הצדקות המצופה מהאדם הישר. החלוקה לקטגוריות הלכתיות כהן, לוי, ישראל ושאינו ישראל אינה חלוקה לרמות צפייה מוסריות שונות. כל אחד מחויב להיות הצדיק ביותר במה שנדרש ממנו".

מכאן נבין למה רק מצוות שמיטה עם כל כלליה ופרטיה יכולה להיות דוגמה לכל המצוות שכולן ניתנו בהר סיני עם כל כלליהן ופרטיהן. שמיטה והר סיני הם המתכון לאחדות האומה למרות ריבוי הגוונים המרכיבים אותה.

עורך: הרב ד"ר חיים טלבי
עריכה לשונית: ד"ר יצחק הילמן